

کتابچه سیاقیه مواجب معلمین و متعلمین دارالفنون در دوره ناصری

کبری مقیمی

■ چکیده

دارالفنون نام مدرسه‌ای است که به ابتکار امیرکبیر در زمان ناصرالدین‌شاه برای آموزش علوم و فنون جدید در تهران تأسیس شد. دارالفنون را می‌توان نخستین دانشگاه در تاریخ مدرن ایران دانست. در نوشته‌های ایرانی، تا دیرزمانی همه دانشگاه‌ها را دارالفنون می‌خواندند. ساختمان دارالفنون در خیابان ناصرخسرو در مرکز شهر تهران جای گرفته است. در این مقاله ضمن آشنایی مختصر با دارالفنون به معرفی اسنادی از مجموعه اسناد بیوتات پرداخته شده است که به صورت کتابچه و درباره مقدار حقوق مدرسین دارالفنون و سایر هزینه‌های مدرسه می‌باشد. لازم به ذکر است تاکنون در این خصوص مطلب مستقلی نگاشته نشده و برای نخستین بار مطالب این اسناد که به خط سیاق بوده استنساخ و ارائه می‌شود. روش تحقیق در این مقاله، مبتنی بر روش تاریخی و روش پژوهش نیز کتابخانه‌ای و اسنادی است.

کلیدواژه‌ها

قاجاریه؛ ناصرالدین‌شاه؛ دارالفنون؛ حقوق معلمین؛ خط سیاق.

کتابچه سیاقیه مواجب معلمین و متعلمین دارالفنون در دوره ناصری

کبری مقیمی^۱

مقدمه

با آغاز قرن سیزدهم قمری (نوزدهم میلادی) تحولات جدیدی در جهت بسط سیاست بین‌المللی روی داد که سرنوشت سیاسی و اجتماعی ایران مستقیماً تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفت. تجاوز مستمر روس به خاک ایران از آخرین سال قرن دوازدهم ق. / هیجدهم م. پیشروی ناپلئون به سوی مشرق و اراده او در حمله به هند از راه ایران، کوشش انگلیسی‌ها در نگهداری مستمرات خود در آسیا و تکا‌پوی ایران در جهت حفظ استقلال و تمامیت ارضی خویش در مقابل تعرض خارجی، عواملی بودند که در یک وهله به کار افتادند و خواه و ناخواه ایران را به صحنه سیاست جهانی کشاندند (میرزا صالح شیرازی، ۱۳۶۴، مقدمه). در ضمن عملیات نظامی معلوم شد که ایران با وسایل ابتدایی و قشون ناهمانگ و سایر کمبودها قادر به مقاومت در مقابل تجهیزات و قشون منظم روسیه نخواهد بود و برای دفاع از مملکت به سپاهی تعلیم‌دیده و منظم و سرداران با سواد و مطلع نیاز دارد (محیط طباطبایی، ۱۳۱۴، ص ۲۵۷). عباس‌میرزا و قائم‌مقام فراهانی به این نکته پی برده بودند که ناگزیرند از علوم و فنون و صنایع اروپایی استفاده کنند و به این نتیجه رسیدند که تنها وسیله این کار، تربیت معلم است (صدیق، ۱۳۴۲، ص ۱۴۴). از این‌رو، اولین کاروان دانشجویی به همت ولیعهد (عباس‌میرزا) برای تحصیل علوم جدید عازم اروپا شد. این کاروان مرکب از دو نفر: محمد کاظم - پسر نقاش‌باشی عباس‌میرزا - برای آموختن نقاشی به سبک جدید و حاجی بابا افشار - پسر یکی از افسران ایرانی - برای فراگرفتن طب و دواسازی به همراه سفیر دولت انگلیس، سرهار فورد جونز بریج^۲ (جونز، ۱۳۶۳،

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی. کارشناس برنامه‌ریزی و بررسی اسناد و مدارک، اداره کل خدمات آرشیوی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
Ko.moghim45@gmail.com
۲. جونز، سرهار فورد در اوایل جوانی وارد خدمت کمپانی هند شرقی می‌شود و خیلی زود در زبان‌های شرقی تبحر یافت. مدت چهار سال از ۱۸۰۷ تا ۱۸۰۸ فرستاده ویژه و وزیر مختار در ایران بود. اعتبارنامه او در پنجم ژوئن ۱۸۰۷ صادر شد. در سوم سپتامبر ۱۸۰۷ به وی اختیار تام داده شد که نسبت به عقد قرارداد با ایران اقدام کند. وی در ۲۴ آوریل وارد بمبئی شد و در ۱۲ سپتامبر ۱۸۰۷ از آنجا خارج شد. و در ۱۴ فوریه ۱۸۰۸ وارد تهران شد، در ۱۷ فوریه اعتبارنامه خود را تقدیم شاه ایران کرد. جونز در ۱۲ مارس ۱۸۰۹ موفق به عقد عهدنامه‌ای با ایران شد؛ سپس مدتی در تهران و تبریز به سر برد مراسم پایان مأموریت وی در ۲۴ آوریل ۱۸۱۱ م. برگزار شد و سپس در همان‌روز به همراه هیئتی تهران را ترک کرد (رابینو، ۱۳۶۳، ص ۵۵).

ص ۵۵) علی‌رغم اشکال تراشی‌های جیمز موریه (کفیل سفارت انگلیس در ایران) در رمضان یا شوال ۱۲۶۶ ق. از تهران حرکت کردند (نوایی، ۱۳۶۹، ص ۲۵۲) و با این که هزینه دانشجویان دوره اول کم نبود و محمدکاظم ضمن تحصیل در گذشت، عباس‌میرزا پنج محصل دیگر را به همراه سرگرد لیندسی و کریستی و پوتینجر که برای آموزش سپاهیان به ایران آمده بودند، در هنگام بازگشت با آنان روانه آن دیار کرد (یغمائی، ۱۳۶۷، ص ۴۶)

۱- میرزا سید جعفر، پسر میرزا تقی وزیر تبریز، برای رشته مهندسی
۲- میرزا محمد صالحی شیرازی (کازرونی)، پسر حاجی باقر خان، برای تحصیل زبان‌های خارجی و حکمت طبیعی و تاریخ

۳- میرزا محمد جعفر، برای آموختن علم طب و شیمی

۴- میرزا رضا، سلطان توپخانه، برای تکمیل دانش و فنون توپخانه

۵- استاد محمدعلی چخماق ساز شاگرد جبه‌خانه تبریز، جهت فرا گرفتن آهنگری و چلنگری (کلیدسازی) چخماق سازی (حقیقت، ۱۳۶۸، ص ۱۲۴۵).

و علاوه بر این هفت نفر که در دو نوبت به انگلستان اعزام شده بودند، افرادی نیز به روسیه فرستاده شدند که نام جعفرقلی بیگ افشار که در معادن سیبری کار کرده و در آن امر مهارت یافته بود، ذکر شده است و میرزا جعفر نامی نیز برای یادگیری صنعت چاپ به مسکو فرستاده شد- که دستگاه چاپی با خود به ایران آورد (حاضری، ۱۳۷۲، ص ۳۰).

مرحوم مجتبی مینوی در مقاله «اولین کاروان معرفت» حضور نخستین محصلان اعزامی در بازگشت به کشور موفق می‌داند و معتقد است که آنان «در رشته‌های نظامی گری و طب در پست وزارتخانه‌های علوم و خارجه خوب درخشیده‌اند، زیرا که در زمان تحصیل به قدر استعداد خود از خرمن تمدن و معرفت فرنگی خوشه چیده‌اند». اما بلافاصله می‌افزاید که «چون زمین را شایسته پذیرفتن و نمو دادن آن بذرها نکردیم و به آن آب ندادیم و خارها و علف‌های هرز را از میان نبردیم و از دانه‌هایی که کاشته بودیم مواظبت نکردیم از این رو با گذشت حدود چهل سال تا سال ۱۳۳۲ ق/ ۱۲۹۳ ش، نتیجه قابل‌ملاحظه‌ای از این اقدام گرفته نشد» (مینوی، ۱۳۳۲، ص ۱۸۱). مع‌هذا به‌طور کلی نظر مینوی نسبت به هفت نفری که در بالا از آن‌ها یاد شد و در حقیقت شش نفرند (چون همان‌طور که گفته شد یکی از آنان در لندن فوت شد)، بسیار مثبت است زیرا در آخرین سطرهای همان مقاله می‌نویسد: «باری این مردانی که ... به آن زحمت و سختی درس خواندن و دنیا را دیدن و تربیت یافتن و معرفت حاصل کردند، تمدن جدید و نظام لشکری اروپا را در ایران به اندازه‌ای که از عهدشان ساخته بود و به میزانی که اوضاع زمان و سخت گمانی درباریان اجازه می‌دادند رواج دادند» (مینوی، ۱۳۳۲، ص ۳۵۲). شادوران محیط طباطبایی نیز درباره تأسیس مدرسه‌ای توسط دو نفر از این تحصیل کرده‌ها

در تبریز می‌نویسد: «پس از مراجعت دسته اول محصلین اعزامی ایران به انگلستان در تبریز مدرسه‌ای برای تربیت سرداران و مهندسان سپاهی تشکیل شد این مدرسه مانند مدارس انگلستان بیشتر جنبه علمی داشته و معلمین آن یکی میرزا جعفرخان تبریزی و دیگری میرزا رضای مهندس باشی» (محیط طباطبایی، ۱۳۱۴، ص ۲۵۷).

پس از آن امیرکبیر نیز به قصد ایجاد و گسترش صنایع جدید در ایران، پنج تن از اهل صنعت را روانه روسیه کرد تا در رشته‌های بلورسازی، چدن‌سازی، تصفیۀ شکر، نجاری، چرم‌سازی و شمعی کارآموزی کنند علاوه بر اینان، دو تن از حریرباخان کاشان را نیز به استانبول فرستاد تا فن خود را تکمیل کنند و اسلوب‌های تازه را بیاموزند (دولت‌آبادی، ۱۳۶۲، ص ۲۵). در واقع در دورۀ صدرات میرزا تقی‌خان (امیرکبیر) توجه خاصی نسبت به معارف در ایران پدیدار شد. او از سال ۱۲۶۶ ق. بنای مدرسه دارالفنون را مطابق مدارس جدید عالی اروپا شروع کرد که نقشۀ آن به وسیلۀ میرزا رضای مهندس باشی (شمیم، ۱۳۷۰، ص ۱۶۳). با تصور کلی و پنداشت ذهنی از عمارت سربازخانۀ ولیج انگلستان طرح و بنای آن ۱۲۶۷ ق. تمام شد (یغمائی، ۱۳۶۷، صص ۴۶-۴۷) و وسایل افتتاح آن مدرسه را فراهم آورد.

این مدرسه سیزده‌روز قبل از قتل امیرکبیر در روز یکشنبه ۵ ربیع‌الاول ۱۲۶۸ ق. به‌وسیلۀ ناصرالدین‌شاه و به ریاست رضاقلی‌هدایت، «صاحب مجمع‌الفصحاء» با هفت معلم اتریشی و عده‌ای از دانشمندان فرانسوی، هلندی و لهستانی که از سابق در ایران بودند و چند نفر مترجم که از میان محصلان اعزامی به فرانسه در سال ۱۲۶۶ ق. انتخاب شده بودند، رسماً افتتاح شد (سلطان‌زاده، ۱۳۶۴، ص ۲۶۳) و به حکام ولایات دستور داده شد که از هر شهر عده‌ای را برای فراگرفتن علوم به این مدرسه روانه سازند.

گذشته از علوم مذکور چهار زبان (روسی، انگلیسی، فرانسوی و عربی) نیز در این مدرسه تدریس می‌شدند. بعد از چندی فن نقاشی و موسیقی را بر برنامهٔ مدرسه افزودند و کتاب‌های مهمی چه به‌وسیلهٔ معلمین چه به‌وسیلهٔ شاگردان از زبان‌های اروپایی به فارسی ترجمه و در چاپخانهٔ مدرسه طبع شدند. در ادوار مختلف این مدرسه ۱۶ معلم ایرانی و ۲۶ معلم اروپایی تدریس می‌کردند و میانگین شاگردان آن در هر سال نزدیک به ۲۷۰ نفر بود (ساکما، شمارهٔ تنظیم ۵۸۰۰۷، پاکت ۳۰۷۶).

نگاهی به تاریخچه خط سیاق

در این مقاله قبل از پرداختن به محتویات اسناد و تحلیل مسائل مربوط به آن، از آن‌جایی که اسناد معرفی‌شده، تماماً به خط سیاق بوده لاجرم نگاه مختصری به تاریخچه خط سیاق در اینجا ضروری است:

در دوران ساسانیان، حسابداران دخل و خرج مناطق مختلف ایران را با ارقامی رمزگونه می‌نوشتند که ریشه‌های پژوهشی تاریخی و ارقامی سیاق امروز در آن‌ها مستتر است. پس از شکست ساسانیان، حاکمان عرب که بیشتر در جنگ بودند و به گسترش آیین مذهبی و اعتقادی خود می‌پرداختند، حساب و کتاب خراج‌ها و هزینه‌های کشوری را به همان شیوه گذشته در دست ایرانیان باقی گذاشتند. زیرا در دستگاه اداری عرب، افرادی وجود نداشتند که قادر باشند دفاتر مالیاتی را از فارسی به عربی برگردانند، ولی این امر از خواسته‌های حاکمان عرب بود تا این که در زمان عبدالملک بن مروان، پنجمین خلیفه امویان (حکومت ۶۵-۸۶ ق.) در سال ۸۴ ق. تحقق پذیرفت، زیرا تصمیم بر آن شد که دفاتر مالیاتی از فارسی به عربی برگردانده شود. اما مشکلاتی بر سر راه این کار بود چون واژه‌ها و اصطلاحاتی در دفاتر مالیاتی فارسی وجود داشت که برگردان آن‌ها ناممکن بود. سر انجام این خواسته زیر نظر دبیران ایرانی انجام گرفت و رمزها و واژه‌ها را بر مبنای دروه ساسانی، با بهره‌گیری از نوشته‌های حسابی رقمی (ارقام حروفی) به عربی برگرداندند و این برگردان تا سال ۱۲۴ ق به مدت چهل سال ادامه داشت. همین برگردان بود که در زمان خلافت خلیفه دهم هشام بن عبدالملک (دوران خلافت سال‌های ۱۰۵-۱۲۵ ق.) پایه و مبنای خط امروزی سیاق شد که ریشه در شمارش اعداد حروفی حسابی عربی دارد. هر چند که پس از این سال هم هنوز دیوان خراسان و اصفهان در دست حسابداران زرتشتی بود که به سبک ساسانیان دفاتر مالیاتی را محاسبه می‌کردند. در زمان عبدالملک بن مروان، پنجمین خلیفه اموی (خلافت ۶۵-۸۶ ق.) وزیر مشهورش «عبدالحمید بن یحیی فارسی» مشهور به عبدالحمید کاتب، ریاست دارالإنشاء خلیفه را به عهده داشت و سبک منشآت فارسی پهلوی را وارد زبان عربی کرد. عبدالحمید، افضل فضلالی عصر خود، مخترع علم سیاق دفتری و دیوانی است، وی رساله‌ای در شطرنج نیز نوشته بود. عبدالحمید در سال ۱۳۲ ق. به دست «مروان بن محمد مروان» آخرین خلیفه اموی (خلافت ۱۲۶-۱۳۲ ق.) مشهور به مروان حمار، کشته شد. استاد باستانی پاریزی در شرح حال یکی از همین مستوفیان عصر قاجار، میرزا حسین کرمانی و مهارت وی در سیاق و جمع و خرج نویسی وی آورده: «میرزا حسین در خط و سیاق مهارت داشت و وقتی او را به تهران فرستادند ظرف ۲۵ دقیقه جمع و خرج یک ایالت را به تمام و کمال جمع و تفریغ و تحریر کرد و فقط ۲۵ دینار اختلاف حساب با اسناد موجود داشت» (حضرتی، ۱۳۸۲، ص ۱۸). خط سیاق در حوزه فرهنگ اسلامی، شیوه‌های مختلفی از عددنویسی مورد استفاده قرار گرفته است. از جمله دلایل این موضوع، نوع نیاز هر یک از علوم به استفاده از اعداد و علم حساب و پیشینه فرهنگی و تفاوت حوزه‌های جغرافیایی است.

در حوزه فرهنگ اسلامی، شیوه‌های مختلفی از عددنویسی مورد استفاده قرار گرفته است.

از جمله دلایل این موضوع، نوع نیاز هر یک از علوم به استفاده از اعداد و علم حساب و پیشینه فرهنگی و تفاوت حوزه‌های جغرافیایی است (فرهنگ عمید، ذیل واژه مستوفی).

همان‌گونه که گفته شد، نگهداری حساب و کتاب و درآمدها از نیازهای اولیه اقتصادی مملکتی بود که در دفاتر حکومتی ثبت می‌شد. این حساب و کتاب‌ها از اوایل قرن دوم هجری به سبک دفاتر ایرانیان دوران ساسانی ولی با ارقام حسابی رموزی شکل عربی (اعداد سیاقی) پایه‌گذاری و تداوم یافت. تاریخ و صاف، در اوایل قرن هشتم هجری صورت حساب خراج پهنه ممالک اسلامی را در زمان خلافت هارون الرشید پنجمین خلیفه عباسی (خلافت ۱۷۰-۱۹۳ ق.) با همان ارقام رموزی (اعداد سیاقی) در جلد چهارم کتاب خود با عنوان «صورت حساب خراج ممالک» ثبت کرده است.

حدود بیست سی سال پیش نیز محاسبات خویش را با اعداد سیاق ثبت می‌کردند (مهدی صدری فصلنامه تاریخ معاصر ایران، شماره ۲۲). کاتبان این خط برای اعداد و کلمات اختصاری علائمی ویژه داشتند که خواندن آن برای بسیاری آسان نبود (بانک نسخ خطی ایران).

معرفی اسناد مقاله:

این اسناد از مجموعه اسناد بیوتات است. در دوره سلطنت ناصرالدین شاه به‌منظور ساماندهی اسناد به میراث مانده از عهد قاجاریه و بایگانی دربار، در کاخ گلستان اداره‌ای به‌نام «اداره بیوتات سلطنتی» تأسیس شد که وظیفه آن گردآوری، ساماندهی، سیاهه‌نویسی از اسناد دوره قاجار، اعم از: فرمان‌ها، احکام، رقب‌ها، مصالحه‌نامه‌ها و مقاوله‌نامه‌ها، مکاتبات و گزارش‌های ایالات و ولایات و درباریان، حساب‌های جمع و خرج، مالیات‌ها و غیره بوده است.

پس از تأسیس سازمان اسناد ملی ایران در سال ۱۳۴۹ ش. تعداد متناهی از اسناد یادشده طبق قانون و به مدد همکاران به سازمان انتقال یافت. اینک اداره کل تنظیم و پردازش اسناد عزم خود را جزم کرده که اسناد این منشاء را تنظیم و توصیف کند؛ از این‌رو، از آغاز تاکنون تعدادی از اسناد این مجموعه (۷۳۳ آلبومی) را فهرست‌نویسی و اطلاعات آن‌ها را جهت استفاده بهینه پژوهشگران و کاربران در سامانه رایانه‌ای سازمان قرار داده است و طبق برنامه‌ریزی انجام گرفته در صورت امکان و بنا بر تأمین نیروی انسانی، کلیه این آلبوم‌ها تا پایان سال ۱۳۹۶ ش.، فهرست‌نویسی و قابل بهره‌برداری خواهند شد.

از نیمه دوم سال ۱۳۹۲ ش. ۴۴۷ پرونده از اسناد این مجموعه تحت عنوان اسناد خزانه و تاکنون ۷۲۹۲ از اسناد این مجموعه فهرست‌نویسی و اطلاعات آن در سامانه اطلاع‌رسانی سازمان وارد و اینک این مجموعه قابل بهره‌برداری است. از جمله این اسناد، دفترچه شماره ۳۱۸ بودجه مدرسه دارالفنون است که پس از بازخوانی با عنوان «کتابچه مواجب و مصارف

معلمین و متعلمین مدرسه دارالفنون» با کد ۲۹۵ و شماره شناسه ۷۲۸۷ و شماره بازیابی ۳۶۵۶۲۱۰ در وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران قابل بازیابی و دسترسی است.

اسناد معرفی شده در این مقاله همگی به خط سیاق نگارش یافته و همان گونه که پیشتر اشاره شد، خط سیاق یا سیاق نوعی از خط و روش نگارش بوده است که با آن اهل دفتر و دیوان، اعداد، مقادیر و اوزان را می نوشتند (فرهنگ عمید، ذیل واژه ممیز). در واقع نوعی حسابداری قدیمی و دانشی بوده است که به طور مشخص در ثبت و ضبط ارقام و اعداد محاسبات دیوانی و شخصی، شیوه دفترداری و ثبت محاسبات مالی به وسیله علائم غیر هندسی مشهور نگاشته می شد. اینک پس از این توضیحات به متن استنساخ شده و استخراج اعداد و ارقام این اسناد می پردازیم، مقایسه اصل اسناد با متن استنساخ شده و آشکار شدن اعداد و ارقام سیاقی حکایت از پیچیده بودن کار روی این اسناد را به نمایش می گذارد. در این اسناد، اطلاعات کم نظیری از مسائل حقوقی مدرسه دارالفنون در ایران عصر ناصری به دست آمد.

استنساخ و معرفی کتابچه تشخیص مواجب و مصارف معلمین و متعلمین دارالفنون

صفحه ۱

کتابچه تشخیص مواجب و مصارف و غیره معلمین و متعلمین مدرسه مبارکه دارالفنون از قرار برواتی که همه ساله از دیوان اعلی صادر می شود:

۳۳۶۰۰ تومان ۷۲۲۲ دینار

اهالی مدرسه مبارکه دارالخلافة

۲۹۳۳۰ تومان ۵۲۲۲ دینار

* مواجب ۲۱۱۶۹ تومان و ۴۴۶۲ دینار

۲۲۲ نفر

* روسای و مباشرین از قرار

۶ نفر ۸۱۷ تومان و ۵۶۶۳ دینار

صفحه ۲

جناب رضا قلیخان رئیس و هدایت قلیخان رئیس ولدان جناب جعفر قلیخان نیرالملک

وزیر علوم ۸۲۷ تومان

جناب رضا قلی خان رئیس مدرسه مبارکه جناب هدایت قلیخان نایب الریاسه
۱۱۵ تومان ۱۱۲ تومان

جناب محمد حسن خان ادیب الدوله ناظم مدرسه مبارکه
۲۴۵ تومان و ۶۶۶۳ دینار
مواجب انعام
۱۴۵ تومان ۶۶۶۳ ۱۰۰ تومان

معتدالسلطان میرزا عبدالوهاب خان رئیس الکتاب و غیره
سی نفر از قرار
۳۴۴ تومان و ۳ قران

رئیس الکتاب
۳۳۶ تومان ۵ قران کسر می شود بخرج کنگاور منظور است ۹۲ تومان

میرزا سید عبدالله سررشته دار و غیره ۱۰۰ تومان و ۴ قران
کسر می شود که از مدرسه می گیرد میرزا عبدالله میرزا سید احمد پسر سالار
۲۴۴ و ۵ قران ۵۰ تومان ۵۰ تومان و ۴ قران

صفحه ۳

* معلمین از قرار
۲۵ نفر ۱۲۴۶۵ تومان و ۵۹۶۳ دینار

معلمین فرنگی
۱۰ نفر مواجب ۱۰۰۰۰ تومان

موسیو دوونه معلم علم موسیو فلمر معلم توپخانه موسیو وط معلم پیاده نظام
معدن ۲۰۰۰ تومان ۲۰۰۰ تومان
۱۲۰۰ تومان

مادروس خان معلم روسی تومان ۳۰۰	موسیو لمر موزیکانچی باشی تومان ۲۰۰	دکتر بازیل معلم طب تومان ۱۴۰۰
پژما اوت سمینو تومان ۴۸۰	موسیو مولیون معلم شیمی تومان ۱۲۰۰	یوسف خان ریشاره معلم فرانسه تومان ۹۰۰

معلمین ایرانی

۱۵ نفر از قراری
۱۴۶۵ تومان و ۵۹۶۶ دینار

جناب میرزا حسن ادیب معلم عربی		
از بابت مواجب و خانواری تومان ۱۳۳۳ دینار	میرزا ابوالحسن دکتر تومان ۱۵۶	سلیمان خان سرتیب تومان ۱۳۲
مواجب تومان ۹۶	شهریه تومان ۳۶	

صفحه ۴

میرزا محمود خان مترجم تومان ۱۵۰	حاجی محمد خان زبان فرانسه تومان ۱۰۸	علیخان خلیفه ریاضی تومان ۸۵ و ۸ قران
تومان ۷۲	مواجب تومان ۳۶	مواجب تومان ۳۶
میرزا اسمعیل خان خلیفه ایضاً تومان ۷۶	اسدالله خان خلیفه ایضاً تومان ۶۸	کاظم خان مترجم پیاده نظام تومان ۱۰۴ و ۳۳۰۰ دینار

موجب	شهریه	موجب	شهریه	موجب	شهریه
۴۰ تومان	۳۶	۳۲ تومان	۳۶ تومان	۶۸ تومان	۳۶ تومان
	تومان			۳۳۰۰ دینار	
محمد صفی خان پسر مرحوم ادیب	میرزا رضا خان مترجم	حاجی زین العابدین خان			
الدوله	توپخانه	خلیفه درس طب از بابت			
۸۹ تومان	۳۳۳۳ دینار	۵۱ تومان	شهریه	۳۶ تومان	
موجب	شهریه	موجب	شهریه		
۵۳ تومان	۳۶ تومان	۱۵ تومان	۳۶ تومان		
۳۳۳۳ دینار					
میرزا ابوالقاسم خان پسر	غلامحسین خان	ملاصادق معلم زبان فارسی			
مرحوم سامانی	سرهنک مترجم زبان	۵۸ تومان			
	آلمان				
۱۶۰ تومان	۴۳ تومان	۲ قران			

موجب شهریه
۲۲ تومان **۳۶ تومان** شهریه
 * متعلمین فارغ التحصیل که فعلاً هریک از آنها از مدرسه خارج و مامور خدمت دیوانی می‌باشند:

۱۵۵ نفر موجب
 ۳۷۷۷ تومان و ۷۸۳۳ دینار
 مهندسین
 ۲۶ نفر موجب ۱۴۵۸ تومان ۶۰۰۰ دینار

صفحه ۵

محمد حسن میرزا سرتیپ	محمد حسن میرزا کمال الدوله	علیخان ملک السفراء
احتساب الممالک	جزو نظام	
۸۰ تومان	۴۸ تومان	۱۰۴ تومان

احمدخان و مهدی خان	رضاخان سرتیپ جزو اداره جلیه	عباسقلی خان سرتیپ
پسران مرحوم محمودخان	تلگرافخانه مبارکه	جزو پیاده
ملک الشعراء		
۶۸ تومان	۲۰۸ تومان	۲۰۰ تومان
احمدخان		
مهدی		
خان		
۷۲ تومان		
۹۶		
تومان		
آقاخان سرتیپ جزو بانک	محمد حسین میرزای	محمد حسین میرزا
	شاهرخشاهی	سرتیپ مامور مشهد
۹۶ تومان	۴۸ تومان	۴۰ تومان
احمد میرزا پسر حاجی محمد	سلطان محمود میرزا	سلطان احمد میرزا
میرزا جزو نظام		
۲۴ تومان	۱۲ تومان	۲۰ تومان
عیسی خان و موسی خان	علی آقا پسر میرزا فضل الله	میرزا عباسقلی پسر
		میرزا محمود
۲۴ تومان	۲۰ تومان	۲۰ تومان
میرزا احمد شیرازی	محمد ابراهیم خان سرتیپ	سیف الله خان قلعه
		بیگی طهران
۴۸ تومان	۶۴ تومان	۲۵ تومان ۶ قران
میرزا سید عبدالله مامور بانک	میرزا ابراهیم و میرزا محمد	میرزا اسمعیل خان پسر
استقراضی		صحاف باشی
۱۵ تومان	۲۴ تومان	۳۲ تومان
میرزا آقا ولد میرزا مهدی	سلطان حسین میرزا	کاظم خان پسر مرحوم
		محمد تقی میرزا
۲۰ تومان	۱۲ تومان	۳۲ تومان

صفحه ۶

شاگردان معدن

۶ نفر مواجب ۸۱ تومان

محمد جعفر میرزا	محمد قاسم خان	میرزا حسین پسر میرزا مطلب
۱۵ تومان	۱۵	۱۵ تومان
میرزا علی پسر مرحوم میرزا الفت شاعر	جعفر قلی خان پسر میرزا عبدالله خان	میرزا علینقی
۱۲ تومان	۱۲ تومان	۱۲ تومان

شاگردان توپخانه

۱۳ نفر مواجب ۳۱۰ تومان و ۴ قران

محسن میرزا پسر مرحوم عبدالحسین میرزا	میرزا رضا خان سرهنگ جزو بانک	خانباخان پسر کاظم خان
۱۴ تومان ۴ قران	۱۳۲ تومان	۱۲ تومان
میرزا ابراهیم ۲۰ تومان	میرزا علی اکبر ۱۲ تومان	میرزا محمود ۱۲ تومان
میرزا علی اصغر	میرزا عبدالرحیم پسر شیخ محمد حسین	محمد میرزا پسر آقا علیخان
۲۰ تومان	۲۰ تومان	۱۲ تومان
میرزا محمد خان ۱۲ تومان	زین العابدین خان ۱۲ تومان	میرزا حسین و میرزا علی اکبر دو نفر ۳۲ تومان
		میرزا حسین
		۲۰ ۱۲ تومان

صفحه ۷

شاگردان پیاده نظام

۲۱ نفر			مواجب ۳۵۱ تومان و ۲۰۰۰ دینار		
علیخان از بابت محسن میرزا	۱۲ تومان	میرزا سید محسن خان	۱۲ تومان	علیخان پسر شاهرخ خان	۱۲ تومان
میرزا ابراهیم پسر موسی خان	۱۲ تومان	میرزا فضل الله	۲۰ تومان	عبدالصمد میرزا	۱۲ تومان
میرزا ابراهیم پسر میرزا محمد	۱۲ تومان	حسینقلی خان	۱۲ تومان	قلیچ خان پسر ذوالفقار خان	۱۵ تومان
علی آقا پسر میرزا جعفر	۱۲ تومان	میرزا هاشم پسر میرزا محرم	۴۰ تومان	میرزا عبدالله میرزا علی عزب دفتر	۲۰ تومان
شاهزاده آقا تاج	۲۴ تومان	احمد آقای دریا بیگی	۳۳ تومان و ۲۰۰۰ دینار	میرزا احمد	۲۰ تومان
غلامحسین خان پسر رضاخان	۱۵ تومان	میرزا محمود	۱۲ تومان	آقا خان	۲۰ تومان
جعفر خان	۱۲ تومان	میرزا حسن	۱۲ تومان	میرزا محمد حسین	۱۲ تومان

صفحه ۸

شاگردان طب

۲۶ نفر ۱۹۹۱ تومان و ۴۰۰۰ دینار			رضاخان معتضد الاطباء		
میرزا شیخ محمدخان	۴۰ تومان	باقرخان اخوی معزی الیه	۳۲ تومان	میرزا شیخ محمدخان	۱۲ تومان
پسر زرگرباشی					

دکتر خلیل خان	میرزا علی اکبر خان صدرالحکماء	میرزا نصرت
۶۴ تومان	۶۴ تومان	۴۸ تومان
میرزا شیخ محمد خان	میرزا جواد خان نوه مرحوم میرزا کاظم	میرزا علی اکبر خان مستشارالحکماء
۴۰ تومان	۵۶ تومان	۱۲ تومان
علیرضا خان	میرزا محمد خان	میرزا علی محمد اخوی معزی الدوله
۱۵ تومان	۲۴ تومان	۱۱۱ تومان ۶ قران
میرزا سید جلیل نیرالحکماء	میرزا نصیر دواساز	محمد میرزا پسر محمد جعفر میرزا
۶۴ تومان	۵۴ تومان ۸ قران	۴۰ تومان
میرزا سید احمد نصیرالاطباء	محمد یوسف میرزا	میرزا نعیم
۱	۲ تومان ۳۰۰۰ دینار	۸۰ تومان
ضیاءالدین میرزا و فخرالدین میرزا	ولدان شمسالاطباء	میرزا سید عبدالحسین
۲۴ تومان	۲۷ تومان	۱۵ تومان
	میرزا احمد میرزا عبدالله	
	۱۵ تومان ۱۲ تومان	
آقا سید فیض الله	میرزا کاظم ولد میرزا فتحعلی	میرزا عطاءالله
۱۲ تومان	۱۲ تومان	۱۲ تومان

صفحه ۹

میرزا حسن معتمدالاطباء		
۴۹ تومان		
اسدالله خان پسر حسنخان	میرزا داود خان	حاجی میرزا سید باقر
۶۴ تومان	۱۲ تومان	۱۴ تومان

دکتر حیدر میرزا	میرزا ابوالقاسم ولد میرزا رضا	حاجی میرزا اسمعیل
۷۲ تومان	۱۲ تومان	۱۲ تومان
میرزا مصطفی	دکتر محمد کرمان شام لی	میرزا محسن خان
		صدرالحکماء
۳۲ تومان	۱۹ تومان ۲۰۰۰ دینار	۳۲ تومان
ورثه مرحوم محمد	ولدان مرحوم محمد تقی میرزا	میرزا فرج الله پسر مجدالاطباء
جعفرخان		
۶۴ تومان	۵۲ تومان	۱۲ تومان
	سهارخان احمد خان	
	۳۲ تومان ۲۰ تومان	
میرزا علی محمد پسر	میرزا حسین اصفهانی	میرزا عبدالرحیم دکتر
حاجی میرزا بزرگ		
۱۵ تومان	۱۹ تومان ۲۰۰۰ دینار	۱۳۵ تومان
ورثه مرحوم میرزا نقی	میرزا احمد	میرزا محمد
۲۰ تومان	۱۲ تومان	۱۲ تومان
میرزا علی	میرزا احمد دکتر	میرزا ابوالحسن
۱۲ تومان	۲۰ تومان	۱۲ تومان
میرزا حسین قزوینی	حاجی میرزا مهدی منتظم	امان الله خان (مامور اصفهان)
	الملک	
۲۰ تومان	۸۰ تومان	۶۵ تومان ۸ قران
میرزا علی اکبر کرمان	حاجی میرزا احمد گروسی	حسن خان مامور محلات
شامالی		
۱۲ تومان	۱۲ تومان	۲۹ تومان ۲۰۰۰ دینار

صفحه ۱۰

میرزا ابوالقاسم گیلانی	میرزا احمد	میرزا ابوالقاسم کاشی
۱۲ تومان	۴۰	۱۲ تومان

میرزا ابراهیم	میرزا عبدالله خان	میرزا یوسف خان مشیرالحکماء
۲۰ تومان	سرکارات ۶۰ تومان	۲۰ تومان

شاگردان قدیم موزیک که در جزو فوج و غیره مواجب نیم دارند

۱۷ نفر مواجب ۲۵۶ تومان

غلامرضا پسر نصرالله خان	غلامرضا رضاخان	غلامرضا خان پسر سلطان
۱۲ تومان	پسربرخوردارخان ۲۴ تومان	احمد خان ۱۵ تومان
ابوالفتح میرزا ۲۰ تومان	محمود خان ۱۲ تومان	باقرخان ۱۲ تومان
میرزا حسن ۱۲ تومان	میرزا محمد ۱۲ تومان	محمد قلیخان منسوب شاطرباشی ۱۲ تومان
میرزا شکرالله ۱۲ تومان	میرزا فضل الله ۱۲ تومان	حاجی خان ۲۰ تومان
حسین خان ۱۵ تومان	میرزا رضا ۱۵ تومان	علی محمد خان ۱۲ تومان
سلیمان خان ۱۵ تومان	میرزا عبدالرحیم ۲۴ تومان	بیاض ۱۲ تومان

صفحه ۱۱

شاگردان صنعت

۱۱ نفر مواجب ۲۲۳ تومان

نقاشیه

۹ نفر ۱۹۱ تومان

کمال الملک نقاش باشی	ورثه میرزا ابوتراب خان	میرزا نبی خان
۲۰ تومان	۱۵ تومان	۲۰ تومان

میرزا محمد صادق	میرزا فرهاد	میرزا بزرگ ولد میرزا حسن
۲۰ تومان	۱۲ تومان	۱۲ تومان
میرزا غلامحسین پسر مرحوم	میرزا حاجی آقا	میرزا حسین پسر مرحوم
میرزا اسمعیل		میرزا محمد علی
۴۸ تومان	۲۰ تومان	۲۴ تومان

عکاسیه

۲ نفر موجب ۳۲ تومان	
شاهزاده عبدالله میرزا	میرزا بزرگ
۲۰ تومان	۱۲ تومان

صفحه ۱۲

سایر اهالی مدرسه

۱۶۰۰ تومان ۱۸۳۳ دینار ۱

میرزا مهدی منشی	میرزا علی اکبر حجار	حوالی علاقه بند
۴۴ تومان	۴۰ تومان	۱۲۰ تومان
ورثه مرحوم میرزا نقی	ورثه مرحوم محمد تقی خان	ورثه مرحوم میرزا کاظم
سررشته دار سابق	میرزا آجودان	
۲۱۶ تومان	۱۹۷ تومان ۳۳۳۳ دینار	۴۵۲ تومان
		عمله کارخانه
		۱۲۳ تومان ۸۵۰۰ دینار
		طباخ سایر
		۴۰ تومان ۸۳ تومان ۸۵۰۰ دینار

فراشان

۲۲ نفر ۱۸۴ تومان	
نایب	دهباشی
۵۰ تومان	۲۵ تومان

۱ - با شاگردان مدرسه
صنعت محاسبه شده است.

فراشان

۱۰۹ تومان بیاض

موزیکانچیان

۳۶ نفر ۲۶۰۸ تومان و ۴۹۳۵ دینار

مواجه ۳۶ نفر ۱۲۲۰ تومان و ۸ قران

اله

۶ نفر ۴۳۲ تومان

غلامرضا خان سرتیپ حسین خان سرتیپ ابوالفتح میرزا سرتیپ

۱۲۰ تومان ۱۲۰ تومان ۴۸ تومان

محمود خان سرتیپ میرزا نظام خان سرهنگ میرزا عبدالوهاب خان

سرهنگ

۴۸ تومان ۴۸ تومان ۴۸ تومان

سایر ۳۰ نفر

۴۸۷ تومان و ۳ قران

صفحه ۱۳

مشهدی حسن وکیل باشی میرزا غلامحسین میرزا حسن پسر محمد

حسین بیگ

۳۰ تومان و ۸ قران ۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران

میرزا احمد پسر میرزا جبار میرزا حبیب الله میرزا علی پسر میرزا ربیع

۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران

میرزا کاظم پسر میرزا محمد ولد حاجی بابا میرزا فضل الله

حسین

۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران

میرزا بابا پسر میرزا اسمعیل میرزا علی ولد نوری میرزا رضا ولد میرزا عباس

۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران

میرزا سید علی میرزا شکرالله میرزا ابوالقاسم

۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران ۲۹ تومان و ۳ قران

میرزا علی ولد میرزا عباس	میرزا علی خان پسر نادعلی بیگ	میرزا نقی ولد نور محمد
۲۹ تومان و ۳ قران	۲۹ تومان و ۳ قران	۲۹ تومان و ۳ قران
محمود ولد مهدی میرزا	میر حسن ولد نادعلی بیگ	اکبر خان ولد عبدالله خان
۲۹ تومان و ۳ قران	۲۹ تومان و ۳ قران	۱۸ تومان
اکبر میرزا	محمد علی	میرزا ابراهیم ولد میرزا محمد
۱۸ تومان	۱۸ تومان	۱۵ تومان
عبدالرحیم پسر ملا اسحاق	علی اکبر ولد نصرالله	میرزا ابوالقاسم ولد مهندس حسن
۱۸ تومان	۱۸ تومان	۱۵ تومان
میرزا حسن	اسدالله خان	سیاوش خان
۱۴ تومان ۳۵۰۰ دینار	۱۴ تومان ۳۵۰۰ دینار	۱۴ تومان

صفحه ۱۴

قیمت ملبوس و غیره

۱۵۴۲ تومان و ۴۵۰۰ دینار رسوم
۱۵۴ تومان و ۲۴۰۰ دینار

قیمت ملبوس

۷۷۹ تومان

۷۴ نفر ۴۲۴ تومان ۳۲۰۰ دینار

زمستانی

تابستانی

۸ نفر المقرر ۳۷ دست ۳۴۰۰ دینار ۳۰ نفر
۳۰۵ تومان و ۵ دینار ۲۱۰۰ المقرر ۳۷ دست
۲۱۸ تومان ۷۴۰۰ دینار

پالتوی ماهوت

۶ دست المقرر ۳۷ نفر

از قرار ۵ تومان ۲۴۵ تومان

کفش و غیره
49 و ۵۷۰۰ دینار

کفش	نشان کلاه‌ها
۷۴ زوج از قرار ۴۵۰۰ دینار	۷۴ عدد از قرار ۱۹۰۰ دینار
۳۳ تومان و ۷ قران	۷ تومان و ۳ قران

کلاه	جوراب پشمی
۳۷ نفر از قرار ۳۰۰۰ دینار	۳۷ زوج از قرار
۳ تومان ۷ قران	۶۰ تومان و ۸۵۰۰ دینار

کلاه‌ها
۳۷ عدد کسر می‌شود ۲ تومان ۴۵ تومان ۵۰۰۰ دینار
۳ تومان و ۷ قران

کلاه سلام	کلاه معمولی
۳۷ عدد از قرار یک تومان و ۲۳۸۰ دینار	۳۷ عدد از قرار ۴۰۰۰ دینار
۴۵ تومان و ۵۱۰۰ دینار	۱۴ تومان و ۸ قران

صفحه ۱۵

صرف نهار و غیره
۷۵۹ تومان ۶۷۵۰ دینار

صرف نهار
۳۷ نفر از قرار پنج نفر یک مجموعه
۷ مجموعه و نصف
دو تومان المقرر ۳۷ روزه
۶۲۵۰ دینار

۶۹۰ تومان ۳۷۵۰ دینار

کرایه مال و قیمت نان توقف شمیران بانضمام پول خیام و غیره

۶۹ تومان و ۳ قران
۱۳۸۸ و ۲۰۵۰ دینار

مصارف و مخارج ۸۱۶۴ تومان و ۲۱۸۸ دینار
الباقی: ۵۶۷ تومان ۶۴۵۰ دینار

صرف نهار و غیره
۱۷ تومان ۱۵۰۰ دینار مقرر شد ۲۶۳ روزه
منزل رئیس
۳ مجموعه از قرار ۳۵۰۰ دینار ۴۰ مجموعه از قرار ۳۵۰۰ دینار
دو تومان ۵۰۰۰ دینار ۱۰ تومان و ۳۱۰۰ دینار
جمع: ۴۵۱۰ تومان و ۴۵۰۰ دینار

صفحه ۱۶

صرف تحریر و غیره

۱۱۶۲ تومان ۵ قران

صرف تحریر	هیزم زمستان	یخ تابستان
۹۰۰ تومان	۷۵ تومان	۶۰ تومان و ۵ قران
رنکار ظروف	قیمت ادویه تجزیه	بیاض
۳۷ تومان	۹۰ تومان	

تتمه: ۵۰۰۵ تومان و ۳۵۵۰ دینار

اخراجات آبله کوبی

۲۰۰ نفر ۶۳۹ تومان و ۵۳۵۰ دینار

کسر می شود

رسم دیوانی ۸۰ تومان

به اشخاص مفصله مواجب داده شده ۵۵۹ تومان ۵۳۵۰ دینار

میرزا عبدالرحیم خان مامور خراسان

میرزا محمود خان

۱۳۵ تومان

۹۰ تومان

مرتضی از بابت رسم موضوعی مرحمت شده

۲۴۴ تومان ۵۳۵۰ دینار

میرزا علی محمدخان

۹۰ تومان

تتمه ۱۶۰ تومان ۴۶۵۰ دینار

طهران	گیلان	قزوین	دامغان
۱۲۱ تومان ۴۶۵۰ دینار	۱۲ تومان	۱۲ تومان	۱۵ تومان

صفحه ۱۷

ابتیاع اسباب لازمه و غیره

۷۹۴ تومان و ۴۴۶۲ دینار

تتمه ۴۶۲ تومان و ۶ قران

ابتیاع اسباب لازمه قیمت اسباب ساز مدرسه و مرمت موزیک شده

۴۰۰ تومان و ۳ قران دستور رسوم ۳۶۰ تومان ۶۰ تومان و ۶ قران

مخارج طبع کتب و غیره

۴۱۵ تومان ۳۸۰۰ دینار

کسر می شود رسوم یک نفر ۴۱ تومان

مخارج طبع کتب ۲۸۷ تومان و ۳۸۰۰ دینار

صرف تعمیرات اسباب لازمه ۳۱ تومان و ۵۳۵۰ دینار رسوم یکنفر

از محل مجسمه آلات ۱۲۸ تومان

تتمه ۳۷۳ تومان ۸۴۲۰ دینار

قیمت ملبوس متعلمین و غیره از قرار ۴۰۶ دست ۱۹۹۵ تومان ۳۵۸۰ دینار

قیمت ملبوس متعلمین ۱۹۵۹ تومان و ۵۱۱۲ دینار

صفحه ۱۸

تابستانی

زمستانی

۳۰ نفر

۸ نفر المقرر ۳۷ دست ۳۴۰۰ دینار

۳۰۵ تومان و ۵ دینار ۲۱۰۰ المقرر ۳۷ دست

۲۱۸ تومان ۷۴۰۰ دینار

پالتوی ماهوت

۶ دست المقرر ۳۷ نفر

از قرار ۵ تومان ۲۴۵ تومان

کفش و غیره

49 و ۵۷۰۰ دینار

نشان کلاهها

کفش

۷۴ عدد از قرار ۱۹۰۰ دینار

۷۴ زوج از قرار ۴۵۰۰ دینار

۷ تومان و ۳ قران

۳۳ تومان و ۷ قران

جوراب پشمی

کلاه

۳۷ زوج از قرار

۳۷ نفر از قرار ۳۰۰۰ دینار

۶۰ تومان و ۸۵۰۰ دینار

۳ تومان ۷ قران

کلاهها

۳۷ عدد کسر می شود ۲ تومان ۴۵ تومان ۵۰۰۰ دینار

۳ تومان و ۷ قران

کلاه معمولی

کلاه سلام

۳۷ عدد از قرار ۴۰۰۰ دینار

۳۷ عدد از قرار یک تومان و ۲۳۸۰ دینار

۱۴ تومان و ۸ قران

۴۵ تومان و ۵۱۰۰ دینار

صرف نهار و غیره (همان، ص ۱۵)

۷۵۹ تومان ۶۷۵۰ دینار

صرف نهار

۳۷ نفر از قرار پنج نفر یک مجموعه

۷ مجموعه و نصف

دو تومان المقرر ۳۷ روزه
۶۲۵۰ دینار
۶۹۰ تومان ۳۷۵۰ دینار

کرایه مال و قیمت نان توقف شمیران بانضمام پول خیاط و غیره
۶۹ تومان و ۳ قران
۱۳۸۸ و ۲۰۵۰ دینار

مصارف و مخارج ۸۱۶۴ تومان و ۲۱۸۸ دینار
الباقی: ۵۶۷ تومان ۶۴۵۰ دینار

صرف نهار و غیره
۱۷ تومان ۱۵۰۰ دینار مقرر شد ۲۶۳ روزه
منزل رئیس
۳ مجموعه از قرار ۳۵۰۰ دینار ۴۰ مجموعه از قرار ۳۵۰۰ دینار
دو تومان ۵۰۰۰ دینار ۱۰ تومان و ۳۱۰۰ دینار
جمع: ۴۵۱۰ تومان و ۴۵۰۰ دینار

صفحه ۱۹

قیمت ملبوس شاگردان مجانی و غیره

۳۶ دست از قرار ۲۳۲ تومان ۱۵۵۰ دینار
شاگردان مجانی و غیره
المقرر ۲۵ دست
۷ تومان ۸۳۶۵ دینار کسر می شود رسم یک نفر
۱۴ تومان و ۵۳۳۷ دینار
تتمه ۱۷۶ تومان ۳۴۳۸ دینار

* فراشان مدرسه مبارکه
دست المقرر
۵ تومان و ۶۳۲۵ دینار ۱۱ دست

۶۱ تومان ۹۵۷۵ دینار کسر می شود ۶ دست ۱۹۷۵

تتمه ۵۵ تومان ۷۶۱۷ دینار

* دواى مطب و غيره

۱۰۵ تومان

صرف قهوه خانه و برف روب و غيره

دواى مطب مدرسه

۶۰ تومان

۴۵ تومان

صفحه ۲۰

مدرسه مبارکه دارالسلطنه تبریز و غيره

۴۴۱۲ تومان و ۷۵۰۰ دینار

اهالی مدرسه تبریز ۱۵۴۲ تومان ۷۵۰۰ دینار

مواجب

۱۵ نفر مواجب ۹۱۴ تومان

رئیس	معلمین طب و هندسه و غيره	معلم عربی
۱۲۰ تومان	۵ نفر ۵۰۰ تومان	۶۳ تومان
نویسنده	فراشان	اجزای کارخانه
۱۰۰ تومان	۴ نفر	۳ نفر
	۶۴ تومان	۹۴ تومان

صرف نهار و غيره

۶۸۷ تومان و ۵ قران

رسوم دیوانی ۶۸ تومان ۷۵۰۰ دینار

صرف نهار	قیمت ملبوس	صرف تحریر
۴۳۷ تومان	۱۵۰ تومان	۲۵ تومان
وسيله آلات	اخراجات متفرقه	تتمه
۵۰ تومان	۱۰ تومان	۱۵ تومان

ساخت زمستان ۱۰ تومان
یخ تابستان ۵ تومان

تتمه ۶۱۸ تومان ۷۵۰۰ دینار

مدارس ارامنه طهران و تبریز

۳۲۰ تومان

ارامنه تبریز

ارامنه طهران

۱۶۰ تومان

۱۶۰ تومان

اخراجات مریضخانه مبارکه از بابت مواجب و قیمت ملبوس و دوا و غذا و غیره ۲۸۴۹

تومان و ۳۵۰۰ دینار

بر اساس کتابچه فوق، جدول زیر از مواجب دریافتی گروه‌های مختلف شغلی در دارالفنون تهیه شده است. جدول بودجه مدرسه دارالفنون (اسناد بیوتات) دوره ناصرالدین شاه برواتی که همه ساله از دیوان اعلی صادر می‌شود برای ۲۲۲ نفر شامل ۳۳۶۰۰ تومان و ۷۲۲۲ دینار اهالی مدرسه مبارکه دارالخلافة ۲۹۳۳۰ تومان و ۴۴۶۲ دینار مواجب ۲۱۱۶۹ تومان و ۴۴۶۲ دینار.

جدول شماره ۱: مواجب سالانه گروه‌های شغلی دارالفنون در دوره ناصری

ردیف	گروه شغلی	تعداد	جمع مواجب (تومان)	متوسط درآمد	درصد از جمع پرداختی
۱	روسا و مباشرین	۶	۸۱۷	۱۳۶	۳%
۲	معلمین فرنگی	۱۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰	۳۹%
۳	معلمین ایرانی	۱۵	۱۴۶۵	۹۷	۶%
۴	متعلمین فارغ التحصیل	۱۵۵	۳۷۷۷	۲۴	۱۵%
۵	مهندسی	۲۶	۱۴۵۸	۵۶	۶%
۶	شاگردان معدن	۶	۸۱	۱۳/۵	۰%
۷	شاگردان توپخانه	۱۳	۳۱۰	۲۳	۱%
۸	شاگردان پیاده نظام	۲۱	۳۵۱	۱۶	۱%
۹	شاگردان طب	۶۱	۱۹۹۱	۳۲	۸%
۱۰	شاگردان موزیک	۱۷	۲۵۶	۱۵	۱%
۱۱	شاگردان صنعت	۹	۱۹۱	۲۱	۱%
۱۲	عکاسیه	۲	۳۲	۱۶	۰%
۱۳	سایر اهالی مدرسه	۶	۱۶۰۰	۲۶۶	۶%

ردیف	گروه شغلی	تعداد	جمع مواجب (تومان)	متوسط درآمد	درصد از جمع پرداختی
۱۴	عمله کارخانه	۲	۱۲۳	۶۱/۵	%۰
۱۵	فراشان	۲۲	۱۸۴	۸	%۱
۱۶	موزیکانچیان	۳۶	۲۶۰۸	۷۲	%۱۰
۱۷	سایر	۳۰	۴۸۷	۱۶	%۲

نتیجه گیری:

دارالفنون مرکزی بود که به ابتکار امیرکبیر در زمان ناصرالدین شاه و برای آموزش علوم و فنون جدید در تهران تأسیس شد. دارالفنون در واقع چشم و چراغ علوم جدید در ایران بود و بی جهت نیست که نام نخستین دانشگاه در تاریخ مدرن ایران بر آن نهاده شده است؛ هرچند امیرکبیر خود هرگز شاهد افتتاح آن نشد، اما بنایی که گذاشت تا امروز به رسالت بزرگ خود یعنی تربیت نوخیزان و فرهیختگان ادامه می دهد. فهرست طویل شخصیت های برجسته تربیت یافته این مدرسه خود موعید به انجام رسیدن این رسالت بزرگ است. ما در این مقاله ضمن یادآوری چگونگی تأسیس این مرکز علمی، اسنادی را معرفی کردیم که در نوع خود بی نظیر و تازه است. در این اسناد که به خط رمزگونه سیاق نوشته شده، از حقوق مدرسین و عمده ترین هزینه ای مدرسه گرفته تا جزئی ترین هزینه ها، اشاره شده است که می تواند برای اهل تحقیق در این دوره سخت راهگشا باشد. در این مجموعه اسناد مسائلی مانند حقوق رؤسا و مباشرین مدرسه، معلمان ایرانی و فرنگی، مهندسان، شاگردان دروس فنی مانند معدن، توپخانه، مواجب شاگردان طب، موسیقی، مواجب فراشان و مستخدمین و حتی بهای کفش و لباس های افراد شاغل در مدرسه و هزینه های خورد و خوراک همگی آن ها به تفکیک و با دقت بیان شده و جالب اینکه همه این مبالغ همه ساله از دیوان اعلی دولت، تأمین می شد.

با توجه به جداول مواجب سالانه و نمودار ستونی مواجب گروه های شغلی می توان پی برد که بالاترین مواجب متعلق به معلمان خارجی بوده؛ پس از آن متعلمانی که از مدرسه دارالفنون فارغ التحصیل شدند و اکنون مأمور دیوانی می باشند. سومین گروه شاگردان طب بودند که مواجب سالیانه آن ها نسبت به دیگر گروه ها بالاتر بوده است. کمترین مواجب مربوط به عکاسیه بوده و سپس شاگردان معدن بودند. پس از آن شاگردان صنعت می باشند. این ارقام نشان دهنده توجه مردم و مدرسه به گروه های مختلف و نشانه عدم توجه دولت به شاگردان صنعت و معدن است و جالب این است موزیکانچیان از شاگردان طب مواجب بیشتری داشتند.

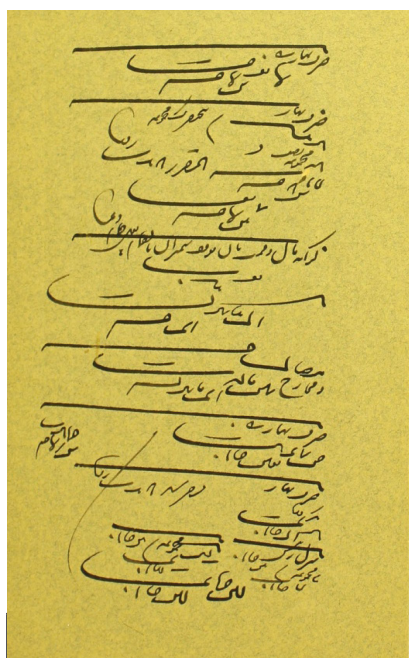
[illegible][illegible]

صفحه ۶

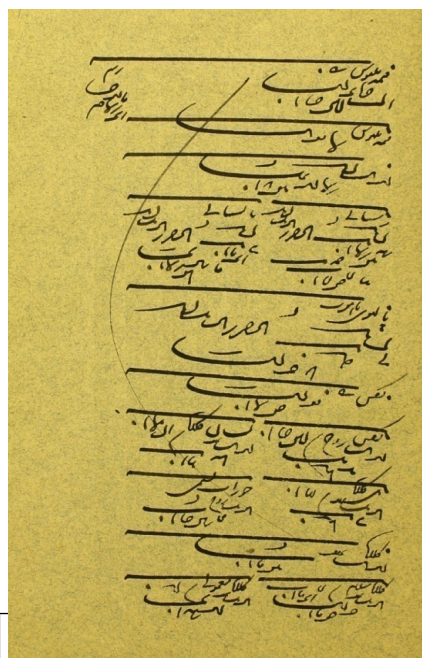
صفحه ۷

صفحه ۸

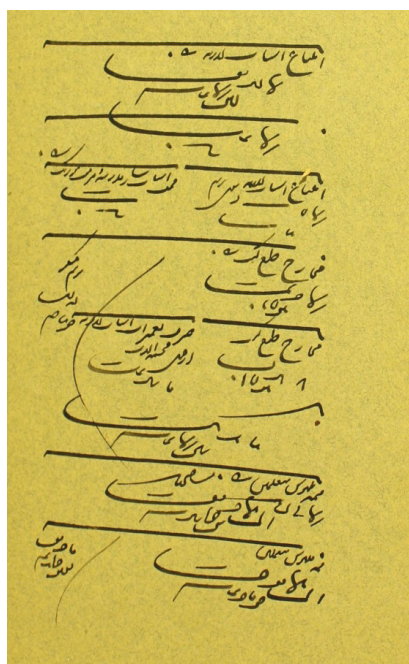
صفحه ۹

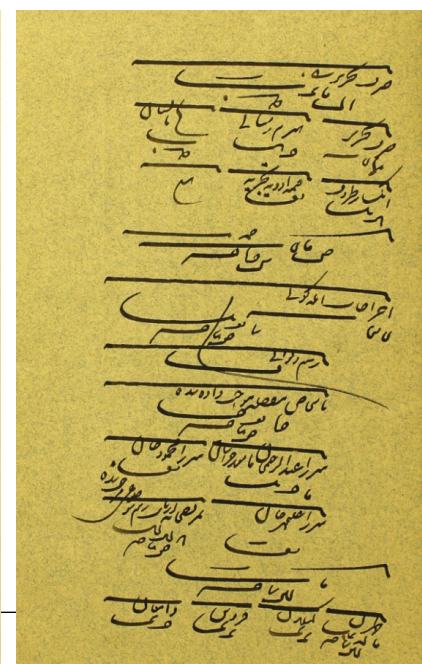
صفحه ۱۵

سند شماره ۱۴

صفحه ۱۷

صفحه ۱۶

منابع

- بانک نسخ خطی ایران
- حاضری، علی محمد (۱۳۷۲). روند اعزام دانشجو در ایران، تهران: انتشارات سمت.
- حضرتی، صادق؛ رجال و مشاهیر آشتیان، نشر الماس قم، سال ۱۳۸۲.
- حقیقت، عبدالرفیع، تاریخ نهضت‌های فکری ایرانیان در دوره قاجاریه (بخش دوم)، ج ۲، تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ۱۳۶۸.
- دولت آبادی، یحیی. حیات یحیی، ج ۴، تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۶۲ ش.
- سلطان زاده، حسین. تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون، تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۶۴ ش.
- شمیم، علی اصغر (۱۳۷۰). ایران در دوره سلطنت قاجار، چاپ ۲، تهران: علمی.
- لوئی رابینو دیپلمات‌ها و کنسول‌های ایران و انگلیس ترجمه غلامحسین، میرزا صالح، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳.
- محیط طباطبائی، «تأسیس دبستان‌های ملی»، مجله تعلیم و تربیت، سال پنجم، شماره ۵ و ۶
- میرزا صالح شیرازی، محمد. مجموعه سفرنامه‌های میرزا صالح شیرازی، تصحیح و توضیح از غلامحسین میرزا صالح، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۴، مقدمه.
- مینوی، مجتبی «اولین کاروان معرفت»، یغما، س ۶ و ش ۱۳۳۲.
- مهدی صدری فصلنامه تاریخ معاصر ایران، شماره ۲۲
- نوایی، عبدالحسین، ایران و جهان، ج دو، تهران، موسسه نشر هما، ۱۳۶۹.
- یغمائی، اقبال (۱۳۶۷). مدرسه دارالفنون، تهران، نشر سروا.

اسناد

- ۱- ساکما، اسناد معارف (الف) شماره تنظیم ۵۸۰۰۷، پاکت ۳۰۷۶.
- ۲- ساکما، اسناد بیواتات دوره ناصرالدین شاه، دفترچه شماره ۳۱۸، پرونده مربوط به بودجه مدرسه دارالفنون، شماره بازایی ۲۹۵/۸۲۸۷.

